МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет філології та журналістики

ПРАКТИКУМ
ІЗ ЛІНГВІСТИЧНИХ РОЗБОРІВ

Навчально-методичний посібник

Укладачі: І. С. Гонца, В. В. Розгон

Умань
Візаві
2025

УДК 81’1(075.8)
П70

Рецензенти:

Олексенко В. П., доктор філологічних наук, професор Херсонського державного університету;

Коваль В. О., доктор педагогічних наук, професор Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Комарова З. І., кандидат філологічних наук, доцент Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Рекомендовано до друку вченою радою факультету філології та журналістики (протокол № 4 від 22 жовтня 2025 року)

Практикум із лінгвістичних розборів : навч.-метод. посіб. / МОН
П70 України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Ф-т філол. та журналістики ; уклад.: І. С. Гонца, В. В. Розгон. Умань : Візаві, 2025. 164 с.

У навчально-методичному посібнику запропоновано індивідуальні завдання до лабораторних робіт, необхідні для глибокого засвоєння теоретичних положень, вироблення умінь і навичок аналізу лінгвістичних одиниць різних типів, а також ґрунтовної фахової підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Для здобувачів очної й заочної форм навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

УДК 81’1(075.8)

© Гонца І. С., Розгон В. В., уклад., 2025

ЗМІСТ

Передмова.....4

Лабораторна робота № 1. Морфемний і словотвірний розбори слова 5

Лабораторна робота № 2. Морфологічний аналіз іменних частин мови 364

Лабораторна робота № 3. Морфологічний розбір службових частин мови 81

Лабораторна робота № 4. Синтаксичний розбір мовних одиниць 446

Лабораторна робота № 5. Орфографічний розбір слова.....4851

Електронні інформаційні ресурси.....6063

ПЕРЕДМОВА

Лабораторна робота – одна з форм самостійної роботи, яку виконують здобувачі вищої освіти у процесі аудиторного заняття (очно або дистанційно) під безпосереднім керівництвом викладача і в його присутності.

Мета лабораторної роботи – поглибити та розширити теоретичний матеріал, закріпити й узагальнити отримані знання із сучасної української літературної мови, сформувати здатність використовувати набуті знання на практиці, здійснювати міжпредметні зв’язки, закріпити уміння самостійно працювати із спеціальною і додатковою літературою.

Теми лабораторних робіт визначено у робочій програмі дисципліни з урахуванням компетентностей, сформульованих у відповідній освітньо-професійній програмі, зміст – комплексом навчально-методичних матеріалів, підготовлених викладачем.

Термін виконання однієї лабораторної роботи передбачений робочим навчальним планом і становить 2 або 4 години.

Викладач оцінює виконані завдання лабораторної роботи за критеріями, визначеними в робочій програмі навчальної дисципліни.

Лабораторна робота № 1
(*4 год.*)

ТЕМА: МОРФЕМНИЙ І СЛОВОТВІРНИЙ РОЗБОРИ СЛОВА

Мета: поглибити й узагальнити теоретичні знання з морфеміки та словотвору сучасної української літературної мови, виробити у здобувачів вищої освіти уміння і навички здійснювати повний морфемний і словотвірний розбори слів, визначати їхні характерні властивості, пояснювати зміни, здійснювати міжпредметні зв'язки, закріпити уміння самостійно працювати зі спеціальною і додатковою літературою, робити висновки, формувати у здобувачів вищої освіти мовну та мовленнєву компетенції.

Ключові поняття: *морфема*, *корінь*, *основа*, *префікс*, *суфікс*, *закінчення*, *постфікс*, *деривaційна база*, *похідне слово*, *словотвірне гніздо*, *словотвірний ланцюжок*, *морфологічний спосіб творення*, *словотвірна модель*, *словотвірне значення*.

Очікувані результати. Після виконання лабораторної роботи здобувач вищої освіти набуває уміння: розмежовувати поняття морфема та словотвірна структура слова; класифікувати морфеми за їх типами та визначати їхні функціональні особливості; здійснювати морфемний і словотвірний аналіз відповідно до науково обґрунтованих алгоритмів; аргументовано інтерпретувати деривaційні зв'язки між твірними й похідними основами; формулювати узагальнені висновки щодо словотвірних тенденцій у межах певного тексту, лексико-семантичної або тематичної групи.

Теоретичний коментар

Морфемний і словотвірний аналізи взаємопов'язані, проте різноспрямовані у своїх цілях і завданнях. Морфеміка вивчає структуру слова як сукупність мінімальних значущих одиниць – морфем, тоді як словотвір досліджує процеси творення нових слів, виявляє способи деривації та моделі, за якими сформовано лексику мови. У системі української мови словотвір відзначається високою продуктивністю та здатністю відображати як історичні, так і соціокультурні процеси розвитку національного мовлення.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

№ з/п	Критерій	Зміст оцінюваного показник	Макс. бал
1.	Змістова точність і повнота	Повнота аналізу морфемної та словотвірної структури; правильність визначення морфем, способів словотворення, мотивуючих основ, типів похідних слів	0,5
2.	Аргументованість висновків	Логічність і наукова обґрунтованість пояснень; уміння узагальнювати результати аналізу, виявляти закономірності словотвору	0,5
3.	Термінологічна коректність	Використання нормативної лінгвістичної термінології; відсутність термінологічних неточностей, диференціація понять «морфема» і «словотвірна одиниця»	0,25
4.	Мовна культура та стиль викладу	Відповідність академічним нормам письмового мовлення; логічність структури, послідовність викладу, наукова точність формулювань	0,25
5.	Оформлення роботи	Дотримання вимог до структури лабораторної (наявність висновків, охайність, чітке подання аналізу)	0,5
		УСЬОГО балів	**2,0**

ЛІТЕРАТУРА

Основна

Сучасна українська літературна мова : Підручник. За ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид., стер. Київ : Вища шк., 2009. 430 с.

Додаткова

1. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Київ, 1999. 207 с.

2. Сучасна українська літературна мова : навчально-методичний посібник для дистанційного навчання / автори-укладачі І. С. Гонца, В. В. Розгон. Умань : Візаві, 2018. 338 с.

3. Сучасна українська літературна мова : підручник. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. / За ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.

Довідкова

1. Полюга Л. М. Словник українських морфем. Вид. 2-ге. Львів : Світ, 2001. 446 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001996; https://www.twirpx.com/file/239544/

2. Русанівський В. М. та ін. Українська мова : Енциклопедія. Київ, 2004. 824 с. http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm

3. Словник українських морфем : понад 45000 / Л. М. Полюга. Вид. 3-є, допов. і випр. Київ : Довіра, 2009. 554 с.

Завдання 1. Із художнього тексту випишіть іменники і прикметники, утворені морфологічним способом. Обґрунтуйте свій вибір.

Дидактична мета: сформувати у студентів здатність здійснювати словотвірний аналіз слів у художньому тексті; розвинути вміння виявляти способи творення іменників і прикметників, розрізняти їх словотвірну структуру та семантичні відтінки похідності; удосконалити навички аргументованого аналізу мовних одиниць у контексті авторського стилю.

Результатом діяльності має стати високий рівень усвідомлення морфологічної деривації як системного явища української мови, а також розвиток аналітичного мислення, необхідного для дослідницької, методичної та комунікативної компетентності філолога.

Методичний коментар

Завдання орієнтоване на поглиблене засвоєння закономірностей словотвору у функціонально-стилістичному аспекті. Диференціація іменників і прикметників, утворених морфологічним способом, передбачає ідентифікацію морфемної структури, установлення способу словотворення (суфіксального, префіксального, префіксально-суфіксального, безафіксного, складання основ тощо), аналіз значеннєвих зрушень, спричинених деривaційними процесами.

Особливу увагу слід звернути на поетичну мотивацію вибору словотвірних засобів, що підсилюють художній образ тексту. Доцільно зіставляти лексеми власне українського походження та

запозичені слова, фіксуючи відмінності у їхній словотвірній активності.

Методичні рекомендації

1. Опрацювати теоретичний матеріал із теми «Морфологічні способи словотвору в сучасній українській мові».

2. Здійснити відбір слів із наведеного художнього уривку (за варіантом), звертаючи увагу на морфемний склад.

3. Визначити спосіб творення кожного виписаного слова, наприклад: *спокійний* ← *спокій* (суфіксальний спосіб); *зелень* ← *зелений* (безафіксний).

4. Обґрунтувати вибір, посилаючись на структурні особливості та словотвірне значення.

5. Зробити висновок, окресливши загальні закономірності словотвору та функціональну роль похідних іменників і прикметників у художньому мовленні.

В-1. Заливалися в небі радісні жайворонки, кричали у вечірніх травах деркачі, кумкали в теплій воді жаби, рипіли колеса, тривожно іржали коні, верблюди одчайно ревли, віддаляючись від звичних сухих степів. Роздратовано кричали погоничі. Дзвеніла зброєю київська дружина, яку великий князь виділив для супроводу княжни Євпраксії. Перегукувалися між собою саксонські рицарі, послані маркграфом Генріхом Штаденським для охорони його невісти, яку звано тепер уже й не Євпраксією, а Пракседою, як то водиться в латинян. А вона не чула нічого. Дорога пролягла для неї, мов жах

коліс, безнадійна, безкінечна й німа. Всі дороги будуть німими, коли покинеш рідну землю.

Княжну везли на волах повільно й обережно, як пиво, щоб не бовтати. Повіз, запряжений шістьма білими волами, висококолісний, з колясою, кованою зовні сріблом, усередині встеленою східними килимами (на білому тлі – зелена плутанина трав, гілля і пурпурові квіти), підвішеною на пасах з волової шкури, в кількоро складених. Обозові не було ні кінця, ні краю. Дружина кінна й піша, саксонські рицарі, священики – київський і саксонський, княжі коморники, гридні, служебки, повози кінні, волові, двоколісні вози, запряжені небаченими в цих землях страхітливо смердючими верблюдами, коні, вислюки, верблюди під тороками – сила, багатство, розкіш, пишнота.

Коморники скакали поперед безкінечної валки, щоб на княжих осадах зготувати належний нічліг для княжни Євпраксії. Там розпалювали довкола вогнища, світили в осаді скіпки й свічі, а дорога однаково була для неї темною (*П. Загребельний*).

В-2. Вузька дорога потяглася вгору поміж глинистими крутосхилами, укритими чагарником. Попереду, десь зовсім близько, упоперек шляху синіло небо, позаду в просторих низинах вільно розкинулися левади, луги-оболоні тонули в прозорості, спокійно сяяла річка.

І раптом йому перехопило дух. Те, що він побачив перед собою, на мить приголомшило й осліпило його: на широчезній рівнині, скільки сягає зір, яскраво золотилися соняшники. Стояли до самого обрію, пишноголові, стрункі й незліченні, і всі, як один, обернені до

свого небесного взірця, до сонця. Здавалося, вони й самі випромінювали світло своїми жовтогарячими коронами, і, може, тому навкруги було якось особливо ясно, чарівно й святково, мов у заповіднику сонця. Тут навіть повітря, здавалося, несло в собі золотисті відтінки.

Із глибини золотих плантацій білою чаєчкою виринула чиясь косинка. За нею швидко з'явилася друга, третя... Дівчата рухалися міжряддями, повільно наближаючись до шляху. Там, де вони проходили, із соняшниками творилося щось дивовижне. Утрачаючи свій царський дрімотний спокій, рослини зненацька оживали, золоте тарілля, здавалося, само розігнавшись, летіло стрімголов назустріч одне одному, і, з'єднавшись на мить у поцілунку, знову розліталось урізнобіч, і вже знову вільно сміялося, пустотливо погойдуючись, сяючи розімлілим золотом до сонця (*О. Гончар*).

В-3. Що то за земля, де вона й коли була така, – хто ж то відав? Євпраксії уявлялася вона Саксонією, отою Нордмаркою, що нею володів теперішній її муж граф Генріх Штаденський, – незнайомою і ворожою, чужою, як слово «Мероз». Проклинайте землю Мероз, прокляніть, прокляніть осадників її.

Хоч кутий сріблом повіз був тяжкий, шестеро білих волів тягли його дружно й уперто, погоничів добрано було вміло й передбачливо, та все ж і вони неминуче мали стомитися від далекої дороги; одноманітність руху приспала пильність, і якось на непробитих путівцях посеред темних пущ княжий повіз потрапив у грузовисько. Попервах ніхто й не переймався занадто, воли собі брьохалися в трясовині, погоничі дружно гейкали на них,

сподіваючись вихопитися на тверде, та ось помічено, що лискучо-біла шерсть на волах густіше й густіше вкривається брудними бризками, високі колеса глибше й глибше врізаються в пожадливу багнюку, а тим часом, не лякаючись болота, не відаючи остраху перед сутінками, які вже насувалися, не дбаючи про замучених, знесилених дощенту людей, дивилася на їхнє борюкання, мов на забавку, ляскала в долоні, щоразу зверталася до мамки Журини, щоб спитати те чи інше, а тоді несподівано напав на пої гнів, зогидилися їй усі, звеліла забиратися всім геть, випрягти волів, залишити її саму з мамкою Журиною, бо вона хоче ночувати ось тут, посеред трясовиння, закинута в пущі, загублена серед непробитих доріг, сама під небом, під місяцем, під зорями, як ночують і вічно живуть чеберяйчики (*П. Загребельний*).

В-4. Несподівано відкрився їй жах коліс. Невпинне, безжальне, вперте обертання. Мовчазна безнадійність руху. Їхала, їхала, їхала... Куди, навіщо? Мов вигнаний дух, загублений у просторі, приречений блукати, тулятися, поневірятися, неспроможний зупинитись, пустити коріння. Людина створена сидіти на землі чи отак їхати безвісти? Досі здавалося Євпраксії, що все її дотеперішнє дванадцятилітнє життя – то добрі колеса, переїзди з Чернігова до Переяслава та до Києва, а там з одного князівського двору до другого, але то була їзда з надією, з поверненнями, там колеса крутилися від нижчого до вищого, від гріха до чистоти, до праведності й святості, від поразок до злетів, там завжди над нею було лагідне небо її дитинства, були земля і зело, були мамка Журина й ласкаві чеберяйчики, непомітні, але всюдисущі, – тепер

усе лишалося безнадійно й безповоротно позаду, а жорстокі колеса безжально, в тупій упертості відвозили її далі й далі від Києва, від усього рідного, від землі й неба, і дороги стелилися ворожі й німі, земля не належала їй, дівчина не належала землі, лишала назавжди світ свого дитинства, а може, то дитинство полишало її, відрікалося від неї. На Євпраксію нападав темний шал, вона билася в княжому повозі, шматувала на собі коштовний одяг, кричала на Журину, замірялася на неї маленькими кулачками, тоді заходилася в безсилих риданнях. Куди везуть її, навіщо й чому? Як хотіла вона зостатися, відчути таємниці тої сили, яка скеровує життя, і яким відчаєм повнилася від думки про неможливість повернутися (*П. Загребельний*).

В-5. Коли заради примхи Євпраксії затримувався обоз у лісових непрохіддях, то йшли привітати княжну або просто подивитися на неї вуглярі, смологони, лісовики, бортники, косарі, ликодрачі, цюпкарі – нещасні, обдерті, але такі добрі на вид, що дівчина мимоволі приймала їх за чеберяйчиків, відходила душею й веліла їхати далі. А далі пішов люд не те що байдужий, а просто темний. Чийого ми князя? А хто ж то відає? Княжна київська проїжджає нашими пущами? То й хай собі. Були непомітні, мовби й неприступні, як ніби справді чеберяйчики. Бо чеберяйчиків теж ніхто ніколи не бачив, хоч і відомо, що живуть вони в лісах і серед трав. Пастухи? Але пастухи ліниві од природи або від призвичаєння, тому ніколи й не надибують чеберяйчиків, хоч вічно шукають загублену худобину.

А чи існують взагалі чеберяйчики і які на те докази? Вони існують більше ніж будь-що. Можна б навіть стверджувати, що вони вічні, бо породжені уявою. Людина вмирає, а дім, зроблений нею, стоїть, і пісня, складена нею, співається тисячу літ, і казка живе спервовіку, витвори думки й уяви триваліші за саму людину. І правда про людину так само існує довше, ніж сама людина (*П. Загребельний*).

В-6. Переяслівська земля – то не імперія ромеїв, розсилати безліч гінців тут, власне, й не було куди: за день один вершник може проскакати по всіх селах і городках і визирить все, що треба. Тому Всеволод шукав собі жону в спосіб майже таємничий, без зайвого розголосу й без зайвих свідків. Збирав дівчат з усієї переяславської землі перед ясні очі Всеволодові княжий улюблений дружинник, вродливий чоловік Жур. Він і знайшов Ясеневу доньку Ясю, якій судилося стати княгинею Анною, собі ж запримітив у далекій лісничівці коло Дніпра дівчину ще вродливішу за Ясеневу доньку, та до часу приховував її від князя, приберігаючи для самого себе. Одружитися зразу після князя не встиг, бо напали на Руську землю половці, великий князь Ізяслав покликав своїх братів Всеволода й Святослава йти проти степовиків, на Альті була битва, князівські дружини не втрималися, побігли, князі й собі побігли, опинилися аж у Києві, і ось тоді й сталося оте ганебне вигнання Ізяслава з Києва простим людом, який хотів боронити свою землю від зайд, а князь боявся довірити народові зброю. Утікав великий князь Ізяслав з синами й великим обозом, утікав Всеволод з молодою своєю княгинею. Ізяслав ударився на захід, шукав притулку аж у

польського князя Болеслава, а Всеволод опинився в Курську, у вотчині свого брата Святослава, бо в Переяславі не почувався безпечним ні від половців, ні від киян, які посадовили на стіл полоцького князя Всеслава, випущеного ними з порубу, де тримав його Ізяслав ось уже тривалий час. Сина свого Володимира Мономаха послав Всеволод із дружиною в Ростов, а сам то знову брався до Києва зустрічати старшого свого брата Ізяслава, який повернувся після вигнання й криваво скарав киян, то бігав до брата Святослава, з яким змовився, щоб вигнати Ізяслава, може, й назавжди з Києва, раз той не зумів тривко сидіти на столі великого Ярослава, отця їхнього, не дав ладу землі, не прогнав з неї половців, мстився на киянах аж так, що навіть ігумен Печерський мав утікати до Святослава в Чернігів (*П. Загребельний*).

В-7. Мабуть, а може, й напевне, чеберяйчики всі однакові. Побачити одного – однаково, що побачити всіх. Тому ніхто не може сказати, чи вони вмирають, чи живуть вічно. Мабуть, вони просто є. Не живуть і не вмирають, а присутні на сім світі завжди, як правда й мрія. Бо що таке життя? Іти до смерті неминуче. Вмирати в часі, рухаючись разом із ним. Для чеберяйчиків час не рухається. Вічність нерухома, як ставкова вода. Завжди і нині й навпаки, їм притаманна вічна сучасність, як богам. Але вони не боги, бо нікуди не йдуть і ні в що не втручаються. Їм невідомий поквап, не знають вони метушняви, колотнечі, все узгоджують із сонцем, з місяцем, з порами року, з їх повільними змінами. Вічний колобіг.

Чи є в них діти й дорослі? Ніхто не знає. Коли не вмирають, то нема старощів, а коли нема старощів, то навіщо рости? Мабуть, вони завжди молоді, бо тільки молоді вважають себе безсмертними.

Їдять вони добре й часто, як у князя, хоч і не працюють. Що їдять? Може, росу, може, пахощі квітів. Коли так, то знають їх добре бджоли. Може, чеберяйчики й мандрують разом з бджолами, перелітаючи з місця на місце, щоб повсюди зустрічати людей, визираючи з-під кожного гриба, з-під кожної ягідки, з-під кожного листочка (*П. Загребельний*).

В-8. Чи є в чеберяйчиків князі, тіуни, дружина, восьмин-ники? Коли е насправді якийсь старший над іншими, то щоразу плаче, як вимушений завдати комусь прикрість. А той його втішає. Влада виявляється в бажаннях, але ж у чеберяйчиків немає окреслених бажань. Коли, скажімо, хтось із них хоче понюхати квітку, то він ніколи не знає, яку саме. Тоді для визначення бажаної квітки збирається рада витончених примх, в яку входять чеберяйчики з потрібним досвідом і суворо обмеженою уявою. Бо необмеженість неприпустима, вона веде до зіпсуття. Заведе іноді занадто далеко. Відомо ж, що примхи в чеберяйчиків, хоч які несподівані, крутяться в усталеному колі узвичаєнь. Скажімо, ті, що живуть у травах, одягаються травами, харчуються травами, лікуються травами, насолоджуються травами. Все дуже просто. І кожен повинен жити просто, як усі чеберяйчики, тільки мудріше. Змагання в мудрості. А мудрість – це обмеження. Для того й існує рада витончених примх. Влади в чеберяйчиків немає, бо там над усім панує думка. Коли ж стикаються думка і влада, то думка, що від природи гнучкіша за

владу, завжди зможе уникнути, вислизнути і часом наробити лиха. Ліпше не допускати таких небажаних зіткнень. Для цього в чеберяйчиків так само слугує рада витончених примх. Але ж ведеться так, що лише влада встановлює, хто мислить слушно й правдиво? Не в чеберяйчиків. Правда породжує неспокій, а вони над усе цінують спокій. Вони дарують його людям. Може, на те й існують у нашій землі (*П. Загребельний*).

В-9. Святослав відчув силу, коли вдалося йому, як сказано вже було, з малою дружиною розбити коло Сновська дванадцять тисяч половців. Тоді прикликав із Переяслава брата свого Всеволода, найученішого, тихого, богобоязливого. Зустрів пишно, багато хвалив Всеволода, хвалила й княгиня Ода, руда білотіла саксонка, хвалили переяславського князя високовчені мужі, яких Святослав зібрав у себе в Чернігові для уложення «Ізборника» всіляких мудростей; влаштовано було багатоденні лови, тоді почалися учтування, де хвалено князів обох і Антонія Печерського, який утік з Києва від гонінь Ізяславових, що, виходить, розповсюдилися не тільки на простих киян, а й на високих отців церкви, людей святих. Святослав, кругловидий, з великими вусами, з підстриженою бородою, чубатий, як варяг, хилився до напахченого ромейськими пахощами Всеволода, запально шепотів: «Розумна справедливість вимагає, щоб найсильніші були приборкувані й щоб завдяки тому принадність миру й тиші розповсюджувалася однаково на всіх. Ізяслав хоче лиха й нам, брате, коли не випередимо його, то прожене він нас». «А що скажуть люди?» – обережно поцікавився Всеволод. Хотів ще додати: «А бог?», та Святослав не дав йому докінчити,

ударив шепотінням ще запальнішим: «Люди? А що вони казали, коли виступав я супроти половців? І що б сказали, аби побіг з поля під Сновським? Коли ти їм даєш князя смиренного, вони називають його нікчемним; коли пропонуєш чоловіка з характером гордим, зовуть його пихатим; коли візьмеш неосвіченого, його засміють; коли ж навпаки буде вчений, як ти, його вченість примусить говорити, що надутий він чванством; коли буде суворий, його ненавидітимуть, як жорстокого; коли ж схоче бути поблажливим, звинуватять у надмірній слабкості…» (*П. Загребельний*).

В-10. Янка, як і Мономах, була донькою Всеволода від ромейської царівни Марії, тож і не дивно, що вже восьмилітньою заручено її з сином ромейського імператора Костянтина Дуки, теж Костянтином. Царська кров мала з'єднатися з царською ж. Ромейський царевич підростав у далекому Цареграді, мала княжна в Переяславі ждала, коли сяде на уквітчану червону лодію під золотим парусом і попливе за Руське море. Незабаром прийшли вісті про смерть Костянтина Дуки – імператора і про те, що василевсами проголошено трьох його синів – Михаіла, Костянтина й Андроника, а що були малолітні, то встановлено регентство над ними матері їхньої імператриці Євдокії. Так Янка отримала можливість стати згодом одною з імператриць за умови, що в Цареграді правитимуть три брати-василевси, чому підтвердження вже було в недалекому минулому, коли за часів Ярослава ромеями правили брати – імператори Костянтин і Василій Македоняни. Однак восьмилітня Янка побула «імператрицею» лише одне літо, бо престол у Цареграді захопив Роман Діоген, який незабаром потрапив у полон до турків-

сельджуків, після чого цареградці викричали василевсом уже не трьох братів Дук, а лиш – одного Михаїла; Костянтина й Андроніка разом із матір'ю їхньою Євдокією відправлено, щоб не заважали й не чинили чвар, до монастиря – захід знов же таки звичний для передбачливих ромеїв. Це сталося тоді, як у Києві була колотнеча з поверненням Ізяслава, Всеволод переживав каламутні дні, не мав змоги подбати про дванадцятилітню свого доньку, та й що б міг удіяти? Заручена за ромейсъкого царевича, що став тепер малолітнім монахом, – виходила, теж мала посвятити себе богові – цього вимагала князівська гідність. Аби той ромейський царевич помер, вважалася б вдовою недійшлою, тепер же мала розділити його долю (*П. Загребельний*).

Завдання 2. У кожному слові виділіть закінчення і визначте його граматичне значення

Дидактична мета: розвивати морфемне чуття; сформувати здатність граматично аргументувати вибір флексії; закріпити поняття нульової морфеми; виробити навичку системного морфемного аналізу слова.

Методичний коментар

Термін «*флексія*» (від лат. *flexio* – «згинання») запровадив німецький мовознавець *Ф. фон Шлегель* (1808) для позначення граматичних змін у слові. Паралельно в українській лінгвістичній традиції з'явився термін «*закінчення*», який уперше використав Я. Головацький (1849) у значенні «змінна частина слова».

Флексія – це *словозмінна морфема*, що виражає граматичні значення роду, числа, відмінка, особи, часу, способу та релятивні відношення між словами (*малюю картину, слухаю музику*).

Основні функції флексії

1. **Словотвірна** – бере участь у завершенні процесу творення відмінюваного слова (*учителька, товариство*).

2. **Граматична** – вказує на частиномовну належність та формує граматичне значення (*мрія – мрійна – мріємо*).

3. **Формотворча** – створює словоформи (*земля – землі – землею*).

4. **Словозмінна** – забезпечує систему відмінювання та дієвідмінювання.

5. **Релятивна** – виражає синтаксичні відношення (*ясна усмішка*, *холодний день*).

Методичні рекомендації

1. Порівняйте форми одного слова, щоб виявити змінну частину (*земля – землі – землю – землею*).

2. Визначте, яке граматичне значення виражає флексія (*відмінок, число, рід, особа, час*).

3. Укажіть тип флексії: *виражена / нульова*.

4. Розмежовуйте поняття «закінчення» і «частина основи»; кінцеві голосні незмінюваних слів (*метро, таксі, попурі*) не належать до флексій.

5. Подавайте коротке пояснення за зразком:

Збіжжям – закінчення ***-ям*** *утворює форму іменника середнього роду О. в. однини.*

В-1. Літняя, батькове, могутньому, сім’єю, суддів, аудиторіями, Дніпра, майдану, розповідають, перетворюються, Маріїної, білолицьою, білолицими, приходили, графлять, повеселілим.

В-2. Накресленому, засохлий, атакуючих, вичерпуватиму, перевеземо, рішенням, п’ятдесят, дев’яноста, перевезіть, влітають, кожним, подолянами, канцелярії, всякого, сьогоднішній, літнєє.

В-3. Змагається, сьома, ворожнечею, читатиму, його, іншими, одинадцятьох, довгошиїх, возз’єднанням, рішучості, виробництва, швидкостей, молоддю, університету, перечитую, написанням.

В-4. Захоплюється, насінням, керую, мільйоном, тенета, тереновий, молодістю, турбота, тямущий, хибний, химерниця, хресний, зіллям, сміливому, ціджений, святкують.

В-5. Керуєш, церемонією, цілковитого, вщипливий, вщухати, галантний, вугляр, гримучий, грудочка, двотижневий, давнішній, дихальний, довантажити, електризувати, зав'язувати, завдячувати.

В-6. Вщухнете, галасливістю, вузенькім, громадським, двокрилими, діагностичній, довантажується, загальмувала, сконструйованим, ледаченькою, лісосмуга, майстрував, нездійсненним, переобладную, залежаний, законспектованій.

В-7. Дев’ятикутним, далекозорому, доварюємо, загальнолюдськім, заварив, компонувального, проконсультовано, лащитися, мальовнича, марнослівним, милозвучного, незрадливая, пригладжено, розсортованій, хуторянину, лимарювала.

В-8. Справжню, вузол, простягалися, Візантією, морем, Києва, руїнами, сяйвом, поховані, золотоверхого, матеріальної, заховано, цієї, печерах, горіли, наших.

В-9. Несторів, ставала, академією, промінитися, своєрідним, далекому, дзвеніли, лопотіли, торговельних, синьо-жовтому, відбита, ідея, пов’язаний, поняттями, вогнем, жодною.

В-10. Стихій, поєднані, панує, творять, дають, призводиш, змаганнях, катаклізмів, виходите, пращурів, розташовуватися, національно-визвольних, краю, достиглих, призабулося, кольорів.

Завдання 3. Виконайте морфемний аналіз слів за схемою

Дидактична мета: спрямувати здобувачів вищої освіти на формування ґрунтовних умінь здійснювати повний морфемний аналіз слова, визначати будову та межі морфем, з’ясовувати їхню функцію й значення, розрізняти морфемний і словотвірний рівні аналізу.

Завдання спрямовано на поглиблення знань про морфемну структуру слова, розвиток уміння користуватися лінгвістичними джерелами, насамперед *словником українських морфем* Л. М. Полюги, а також формувати мовну, аналітичну та дослідницьку компетентності майбутніх філологів.

Методичний коментар

Морфемний аналіз є базовим видом лінгвістичного розбору, який допомагає встановити внутрішню будову слова, визначити найменші значущі частини (морфеми) і їхню роль у структурі. Під час виконання завдання здобувачі вищої освіти мають усвідомити, що мета морфемного аналізу – не лише виділити морфеми, а й з’ясувати їх функційно-семантичне навантаження у слові.

Здобувачі вищої освіти повинні чітко дотримуватися поданої схеми аналізу, послідовно виконавши всі етапи:

1. Запишіть слово.

2. Виділіть морфеми (закінчення, основу, корінь, префікс, суфікс, інтерфікс, постфікс).

3. Охарактеризуйте тип закінчення:

а) ***за функцією;***

***б) за значенням*.**

4. Проаналізуйте основу (*проста, складна, похідна чи непохідна, вільна чи зв'язана*).

5. Обґрунтуйте корінь добором спільнокореневих слів.

6. Охарактеризуйте префікси: тип за функцією і значенням.

7. Дайте характеристику суфіксів: тип за функцією і значенням.

8. Визначте функції інтерфікса, постфікса.

Під час розбору важливо розрізняти морфеми за роллю: *словотворчі* (служать для утворення нових слів) і *формотворчі* (виражають граматичні значення).

Типові труднощі: неправильне визначення меж кореня; ототожнення морфемного та словотвірного розборів; виділення частин, які не є морфемами; ототожнення закінчення з суфіксом або частиною основи.

Для підвищення точності розбору доцільно застосовувати лексикографічні джерела, зокрема *Словник українських морфем* Л. М. Полюги, який є нормативним джерелом для перевірки морфемної будови слова.

Методичні рекомендації

1. Звертайтеся до морфемного словника, щоб перевірити структуру складних і похідних слів. Не забувайте, що *закінчення* може бути нульовим. Якщо слово складне, визначайте *інтерфікс* і його сполучну функцію. Для постфіксів і рефлексивних елементів (*-ся, -сь*) указуйте функцію – граматичну або словотворчу.

2. Розбір сприяє інтеграції знань із морфеміки, словотвору, морфології, фонетики та орфографії. Виконання завдання допомагає глибше зрозуміти закономірності творення слів і використання афіксів у контексті мовної системи.

3. Після виконання розбору здобувач вищої освіти має перевірити :

– чи всі морфеми виділено;

– чи правильно визначено межі кореня;

– чи вказано функції кожної морфеми;

– чи наведено приклади для підтвердження аналізу.

В-1. Вилежуватися, вшановувати, гармонізувати, десятигранний, довготерпеливий, епічність, жестикулювати, забетонований, задушливість, диспропорціональний.

В-2. Десятиповерховий, недобачати, заідеологізований, наелектризовувати, повиїжджати, щиросердечний, одомашнювати, носовичок, лексикалізований, схарактеризувати.

В-3. Викреслювати, вилікувати, грошовитий, гальмівний, двоколісний, довіряти, жарознижуючий, забудькуватий, загальнодоступний, підбудовувати.

В-4. Викривати, в’язальниця, геніальність, двозначний, довірливість, електромонтажник, живильний, забурмотіти, загальнолюдський, переоцінювати.

В-5. Приправлений, розсортувати, розрахувати, схарактеризований, шовкопрядильний, стосуватися, розсиджуватися, припізнюватися, полум’яніти, піднесення.

В-6. Теплопередача, зернозбиральний, знезаражувати, набундючитися, цілеспрямований, директорувати, урбаністичний, обездолений, подавальниця, переполовинити.

В-7. Імпровізаторський, матеріалізувати, дисимілятивний, загортальний, перепідготовка, надолужувати, зрусифікувати, щедрувальниця, перифразований, паспортизувати.

В-8. Розслаблений, схвильованість, шестибальний, стерилізований, розсерджуватися, приписуватися, полуднати, поліграфічний, накарбований, задушливість.

В-9. Звинувачувати, дивакуватий, йотований, завуальовувати, загальнонаціональний, льонозаготівельний, новопризначений, стихенька, розметикувати, фольклористичний.

В-10. Демобілізований, переобладнання, театралізувати, індивідуалізувати, звуконаслідування, їжакуватий, першокурсниця, якнайважливіший, підпорядковувати, каменоломня.

Завдання 4. До поданих слів доберіть мотивуючі слова. Виділіть у них твірну основу та словотвірні афікси.

***Дидактична мета*:** закріпити знання здобувачів вищої освіти про структуру слова, його твірну основу та словотвірні афікси; сформувати вміння визначати мотивуюче слово і встановлювати

словотвірний зв’язок між твірним і похідним словом; розвинути навички логічного мислення, лінгвістичного аналізу й уміння застосовувати словотвірні знання в практиці мовлення.

Методичний коментар

Завдання спрямоване на активізацію знань зі словотвору та розвиток умінь визначати деривaційні зв’язки між словами. Студенти мають усвідомити, що словотвірна система мови ґрунтується на закономірних відношеннях між твірними і похідними словами, у яких відображено як структурну, так і семантичну залежність.

Під час виконання завдання важливо не обмежуватися лише формальним підбором мотивуючого слова, а пояснити *характер зв’язку* між ними:

– за частиномовною належністю (*прикметник* ← *іменник, іменник* ← *дієслово* тощо);

– за типом словотвірних афіксів (префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, безафіксний, складання основ);

– за способом творення (морфологічний, морфолого-синтаксичний, лексико-семантичний).

Зразок: *лісостеповий* ← *лісостеп* (твірна основа *лісостеп-*, словотвірний суфікс *-ов-*, прикметник утворений морфологічним способом від складного іменника); *далекосхідний* ← *Далекий Схід* (твірна основа словосполучення *Далекий Схід*, словотвірна модель – складання основ із прикметниковим компонентом).

Роботу варто виконувати у два етапи:

1) **аналітичний** – визначення мотивуючих слів, установлення зв’язку між ними;

2) **синтетичний** – добір прикладів подібних моделей для самоперевірки.

Особливу увагу потрібно звернути на випадки, коли твірне слово не збігається граматично з похідним (наприклад, *маріїнський* ← *Марія*), а також на похідні від складних імен власних назв.

Методичні рекомендації

Перед виконанням завдання повторити основні способи словотвору та поняття *твірної основи*, *мотивуючого слова*, *словотвірного афікса*. Рекомендовано звернутися до підручника: *Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Київ, 1999.*

Алгоритм роботи над кожною лексемою:

1. **Запишіть слово.**
2. **З’ясуйте його частиномовну належність.**
3. **Доберіть мотивуюче слово, простіше за структурою.**
4. **Виділіть у твірному слові основу.**
5. **Визначте словотвірні афікси (суфікси, префікси, інтерфікси, постфікси).**
6. **Установіть спосіб творення слова.**
7. **Зробіть коротке пояснення: від якого слова, яким способом і за допомогою яких морфем утворено нове слово.**

Типові труднощі: відмінність між морфемним і словотвірним розбором; визначення твірної основи в складних словах; ототожнення формотворчих і словотвірних афіксів.

Потрібно перевірити, чи правильно визначено мотивуюче слово – воно завжди має бути структурно простішим і семантично первинним (з*разок: лісостеповий* ← *лісостеп*, *далекосхідний* ← *Далекий схід*).

В-1. Кам'яновугільний, висококалорійний, звичайненький, газета «Уманська зоря», взаємовідношення, миттю, за́сік (місце в коморі), маріїнський, матеріалізований, вагатися.

В-2. Льонопрядильний, лісонасадження, парламентерський, розмагнічений, притриманий, облагоджений, легкоатлетичний, житній, кругловидний.

В-3. Лісництво, розмальований, облагородити, обліплений, жонглерський, сільськогосподарський, лівобережний, кругосвітний, кров'янистий, призначення.

В-4. Південнобузький, журливий, розлетітися, притухнути, парижани, надіятись, обкреслений, лісосмуга, жонглювати, льонозаготівельний.

В-5. Звукосполучення, бряжчати, згасаючий, автоматизований, обидва, квітникарство, дисимілюватися, МОНМС, батьківщина, верховодити.

В-6. Боєздатний, красномовство, добраніч, межигір'я, зрівноважений, ідолопоклонник, контратака, ім'я, кавоварка, ласувати.

В-7. Бджолозапилювання, верещати, багатослівний, готель «Дніпро», коло, злодійкуватий, видозмінювати, змістовність, квитатися, манюсінький.

В-8. Сьогодні, газета «Вечірні Черкаси», кулеметник, марнослівний, корінь, прибільшувати, одинадцять, виготовлюваний, карколомний, розмагнічувати.

В-9. Козаччина, позаконкурсний, звуконаслідування, бідолашний, УДПУ, кіноактор, розігрувати, похолоднішати, операційна, клятвопорушник.

В-10. Літописець, вивершувати, вільнюський, сіроокий, цукерки «Вечірній Київ», катастрофічний, роз'їзний, підтанцьовувати, перерозподілений, контузія.

Завдання 5. Виконайте словотвірний розбір слів за схемою

Схема словотвірного розбору слова

1. Запишіть слово і його початкову форму. Визначте частиномовну належність слова.

2. Доберіть мотивуюче слово (спільнокореневе, простіше за будовою).

3. Виділіть твірну основу і словотвірні афікси (крім закінчення).

4. Запишіть словотвірні суфікси і визначити їх вид.

5. Визначте спосіб творення.

6. Вкажіть на морфологічні зміни (за їх наявності).

Дидактична мета: сформувати в студентів уміння здійснювати повний словотвірний аналіз лексичних одиниць, визначати твірну основу, словотвірні афікси та спосіб творення; поглибити знання про структурно-семантичні зв'язки між словами; розвинути навички наукового обґрунтування словотвірних процесів і точного використання лінгвістичної термінології.

Методичний коментар

Словотвірний розбір є одним із ключових видів морфологічного аналізу, що дає змогу встановити деривaційні відношення між словами та виявити закономірності формування лексичної системи мови.

Завдання передбачає послідовне застосування принципів структурного аналізу слова, відповідно до яких лексема розглядається як результат морфемної модифікації твірної основи, зумовленої граматико-семантичними закономірностями.

При словотвірному розборі **важливо**: чітко відрізняти твірне слово від похідного; ураховувати значення афіксів у формуванні семантики похідного слова; розрізняти морфологічний спосіб творення (суфіксальний, префіксальний, безафіксний, складний тощо) і морфологічні зміни, що супроводжують процес деривації (чергування звуків, зміна наголосу, усічення, приєднання сполучних голосних тощо); простежувати спільнокореневий зв'язок між лексемами в межах словотвірного гнізда.

Виконання словотвірного розбору сприяє формуванню вміння розпізнавати структурно-семантичну організацію слова як мовного знака, усвідомлювати ієрархічну побудову словотворчої системи

української мови та встановлювати деривaційні моделі як прояв закономірностей мовної системи.

Методичні рекомендації

1. Здійснюйте аналіз послідовно, відповідно до схеми. Починайте з визначення частиномовної належності слова та його граматичної форми. Це дозволить відмежувати словотвірні процеси від словозміни.

2. Добирайте твірне слово, яке є семантично і структурно простішим. У разі сумніву порівнюйте декілька спільнокореневих лексем і вибирайте найменш похідну за будовою.

3. Виділяйте твірну основу, відкинувши закінчення. Зосередьте увагу на афіксах – префіксах, суфіксах, постфіксах, інтерфіксах, сполучних голосних.

4. Аналізуйте словотвірний формант – сукупність афіксів, які відрізняють похідне слово від твірного. Формант є головним показником способу творення.

5. Указуйте тип словотвору. Для прикметників і дієслів – найчастіше суфіксальний або префіксально-суфіксальний; для іменників – також безафіксний, основоскладання та ін.

6. За потреби фіксуйте морфологічні зміни: чергування приголосних (*д – дж, т – ч*), спрощення, зміна наголосу, усічення основи, поява сполучного голосного.

7. Формулюйте висновок. У ньому зазначте, який спосіб творення реалізовано, яке нове значення виникло в похідному слові та яку роль у формуванні лексичної системи воно відіграє.

8. Звертайте увагу на контекст словотворення. Деякі афікси мають відтінки оцінності (згрубілості, зменшуваності, підсилення ознаки), тому доцільно розглядати не лише структурний, а й семантичний аспект.

В-1. Аморальний, колоситься, відпрацювання, плоскогір'я, годинникар, законсервувати, наживлювати, нечленороздільний, офіціальність, багатослівний.

В-2. Багатослівний, водограй, піддубник, викладання, вилежуватися, коренеплідний, найдорожчий, нерозривний, отоварюватись, багатолюдний.

В-3. Імміграція, вималюваний, замовлення, легковажний, відновлення, викреслювати, журавлиний, найнижчий, нерозпроданий, багатогранний.

В-4. Відволікаючись, коректорський, спростований, лопнути, кругом, кінознімальний, хвальковитий, стримувати, пожовклий, кількасот.

В-5. Вистражданий, займенниковий, хвороботворний, пулею, виноградарський, споріднювати, побоюючись, червоногаряче, ожвавлювати, нафтопромисловий.

В-6. Вісімсот, черговий, сприятелюватися, півтораметровий, перебинтовувати, субтропічний, півстоліття, зацяцькований, обкладинка, позападати,

В-7. Чимдуж, напрямлений, хворобливість, одухотворений, піввідчинений, знімок, край, віддзеркалюваний, натовплюватися, капіталовкладення.

В-8. Втридорога, зневага, відпрацьований, завідуючий, хвилеломний, інфільтративний, з’явитися, марокканець, льонозаготівельний, Мельник.

В-9. Літочислення, перетомлюватися, настирливий, зскрібати, меліоративний, крякати, другий (інший), кваліфікаційний, перемігши, застереження.

В-10. Український, величність, зневажати, позапроваджувати, знайомство, кравчиня, підворушувати, доброзичливість, зсохлий, знадвору.

Лабораторна робота № 2

(*4 год.*)

ТЕМА: МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІМЕННИХ ЧАСТИН МОВИ

Мета: поглибити й розширити знання семантичних і морфологічних властивостей іменних частин мови, закріпити й узагальнити їхні відмінкові парадигми, синтаксичні функції, сформувати здатність використовувати набуті знання на практиці, здійснювати міжпредметні зв'язки, самостійно працювати зі спеціальною і додатковою літературою, формувати комунікативні вміння і навички, культуру усного і писемного мовлення.

Ключові поняття: *морфологічний аналіз, граматична категорія, морфологічна парадигма, синтаксична функція, словозміна, семантичний розряд, грамема, синкретизм, іменні частини мови, лексико-граматичний розряд.*

Очікувані результати. Після успішного виконання лабораторної роботи здобувач сформує здатність:

- ідентифікувати та диференціювати іменні частини мови (іменник, прикметник, числівник, займенник) у контекстуально ускладнених синтаксичних структурах;
- класифікувати іменні частини мови за відповідними лексико-граматичними розрядами із застосуванням фахової термінології та довідкової літератури;
- систематизувати морфологічні ознаки іменників і прикметників, врахувавши категорії роду, числа, відмінка, відміни та групи, згідно з актуальними нормами української граматики;

- здійснивши повний морфологічний аналіз іменника і прикметника за високо-науковою схемою, продемонструвати глибоке розуміння їхньої структури та функціонування;
- аргументувавши синтаксичну роль іменних частин мови в реченні, встановити релевантні синтаксичні зв'язки.

Теоретичний коментар

Лабораторна робота є *фундаментальним модулем* у засвоєнні морфологічної системи української мови. Іменні частини мови (субстантиви, ад'єктиви, нумеративи, прономени) формують структурне ядро висловлювання, несуть основне номінативне та атрибутивне навантаження.

Морфологічний аналіз тут розглянуто не як механічну процедуру, а як *інтегративний процес* верифікації знань:

- *семантична верифікація* (изначення узагальненого значення слова для точної лексико-граматичної класифікації);
- *граматична верифікація (парадигматика)* (відновлення й узагальнення відмінкової парадигми, що є ключем до визначення відміни / групи);
- *синтаксична верифікація (синтагматика)* (установлення функціональної ролі слова у структурі речення).

Особлива увага приділяється *диференціації* розрядів (наприклад, якісні, відносні, присвійні прикметники) та *аналізу складних випадків* (наприклад, субстантивація, ад'єктивація). Вправи на практичному матеріалі із високохудожніх текстів (О. Забужко, П. Загребельний) забезпечують *актуалізацію знань* у реальному мовленнєвому потоці, стимулюють формування

комунікативної та лінгвістичної компетентностей. Успішне виконання роботи вимагає компетентного використання наукової та довідкової літератури.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

№ з/п	Критерій	Зміст оцінюваного показник	Макс. бал
1.	Комплексність і точність ідентифікації (Завд. 1, 3)	Повнота та безпомилковість виділення усіх іменних частин мови в текстах. Коректність визначення семантичних / лексико-граматичних розрядів	1,0
2.	Глибина морфологічного аналізу (Завд. 2, 3)	Дотримання встановленої високо-наукової схеми розбору. Безпомилкове визначення усіх граматичних категорій (рід, число, відмінок, відміна / група) і синтаксичної функції. Обґрунтованість способу творення	1,0
		УСЬОГО балів	**2,0**

ЛІТЕРАТУРА

Основна

Сучасна українська літературна мова : підручник. За ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид., стер. Київ : Вища шк., 2009. 430 с.

Додаткова

1. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Київ, 1999. 207 с.

2. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.

3. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-е видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 328 с.

4. Розгон В. В. Складні прикметники як засіб створення художнього образу (на матеріалі роману П. Загребельного «Роксолана») // *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць*. Вип. 24 / Головний редактор Царалунга Інна Богданівна; Хмельницький. 2022. С. 78–83. http://apfp.khnu.km.ua/wp-content/uploads/sites/5/2022/07/apfp-2022-n24.pdf

5. Сучасна українська літературна мова : підручник. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. / За ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.

6. Сучасна українська літературна мова (іменник, прикметник, числівник, займенник) : навч. посіб. для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 035 Філологія 035. 01 Українська мова та література та спеціальності 014 Середня освіта 014.01 Українська мова і література Уклад. В. П. Олексенко, В. В. Розгон. Херсон, Івано-Франківськ, 2024. 196 с. https://library.udpu.edu.ua/library_files/Suchasna_ukrainska_literaturna_mova.pdf

Довідкова

1. Полюга Л. М. Словник українських морфем. Вид. 2-ге. Львів : Світ, 2001. 446 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001996; https://www.twirpx.com/file/239544/

2. Русанівський В. М. та ін. Українська мова : Енциклопедія. Київ, 2004. 824 с. http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm

3. Словник української мови в 11 т. Київ, 1970 – 1980.

Лабораторна робота № 3
(*4 год.*)

ТЕМА: МОРФОЛОГІЧНИЙ РОЗБІР СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ

Мета: поглибити й узагальнити теоретичні знання щодо семантичних особливостей, структури, походження, вживання у реченні службових частин мови, сформувати у здобувачів вищої освіти уміння і навички здійснювати морфологічний розбір прийменників, сполучників, часток, вигуків, визначати їхні характерні властивості й аргументувати їх, розвивати уміння самостійно працювати із спеціальною і додатковою літературою, формувати мовну і мовленнєву компетенції.

Ключові поняття: *службові частини мови*, *прийменник*, *сполучник*, *частка*, *вигук*, *семантика службових одиниць*, *поділ службових слів за структурою* (*прості*, *складні*, *складені*), *походженням* (*первинні*, *вторинні* / *похідні*), *функцією* (*сурядні*, *підрядні*, *модальні*, *формотворчі та ін.*).

Очікувані результати. Після успішного виконання лабораторної роботи здобувач вищої освіти сформує такі компетенції :

1. Визначати функціонально-семантичні розряди прийменників у іменниково-прийменникових конструкціях, продемонструє розуміння їхньої ролі у вираженні синтаксичних відношень.

2. Здійснювати повний морфологічний розбір сполучників, класифікувати їх за синтаксичною роллю, функціональними різновидами, будовою, походженням і вживанням.

3. Проводити морфологічний розбір часток, розмежує їхні структурні та функціональні різновиди (формотворчі, словотворчі, фразові) і схарактеризує особливості їхнього вживання.

4. Виявляти в тексті усі службові частини мови, визначає їхні розряди за значенням, підтвердивши аналітичні навички роботи з текстом.

5. Наводити приклади складних сполучникових речень, проілюструє різні типи синтаксичних зв'язків, реалізовані за допомогою сполучників.

6. Удосконалювати навички роботи із спеціальною науковою літературою, використавши її для аргументування своїх лінгвістичних висновків.

Теоретичний коментар

Службові частини мови є ключовими одиницями граматичної системи, забезпечивши зв'язність і виразність мовлення. Морфологічний розбір цих одиниць є важливим етапом засвоєння граматики, оскільки він виходить за межі лише формального визначення, охопивши аналіз їхньої семантико-синтаксичної ролі.

1. *Прийменник*. Його функція полягає у керуванні відмінком імені та вираженні різноманітних відношень (просторових, часових, причинових, мети, об'єктних та ін.). Прийменникові конструкції формують цілісні семантико-синтаксичні комплекси.

Проаналізувавши значеннєві розряди прийменників (Завдання 1), здобувач зміцнює розуміння їхньої категоріальної семантики.

2. *Сполучник*. Як засіб конективної функції, він формує синтаксичні зв'язки: сурядні (єднання, протиставлення, розділення) і підрядні (часу, причини, мети, умови, з'ясувальні та ін.). Повний морфологічний розбір сполучника (Завдання 2, 5) вимагає детальної класифікації, включивши їхню функцію (синтаксичний різновид), будову (простий, складний, складений) і генезу (первинний / похідний).

3. *Частка*. Це найрізноманітніша група, виконавши функцію модифікації значення слова, словосполучення чи речення (модальні, емоційно-експресивні, видільні), а також формо- та словотворення. Їхній розбір (Завдання 3) потребує чіткого розмежування між цими функціональними групами, зважившись на їхнє місце у структурі (препозиція, постпозиція).

4. *Вигук*. Будучи позаграматичним класом, він виражає суб'єктивну реакцію, зберігши при цьому стійкі форми.

Опанувавши морфологічний розбір службових частин мови, здобувач засвоїть тонкощі граматичної структури української мови, що є фундаментальним для подальшого лінгвістичного дослідження.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

Оцінювання здійснюється за критерієм комплексності, точності та обґрунтованості виконання завдань.

№ з/п	Критерій	Зміст оцінювання	Макс. бал
1.	Аналіз прийменника (Завд. 1)	Повне, безпомилкове визначення відмінків і семантичних розрядів іменниково-прийменникових конструкцій. Аргументоване	0,4

		встановлення локального, атрибутивного та інших значень	
2.	Розбір сполучника (Завд. 2, 5)	Вичерпний, коректний морфологічний розбір виділених сполучників, охопивши всі 8 пунктів схеми. Точне наведення прикладів складних речень відповідно до заданих критеріїв	0,6
3.	Аналіз частки (Завд. 3)	Правильне підкреслення всіх часток. Бездоганне виконання морфологічного розбору п’яти різних функціональних різновидів часток, зазначивши їхній структурний і функціональний тип	0,5
4.	Комплексний аналіз службових частин мови (Завд. 4)	Повне виявлення та правильне визначення розрядів за значенням усіх службових частин мови в тексті, продемонструвавши глибокі знання класифікації	0,5
		УСЬОГО балів	**2,0**

ЛІТЕРАТУРА

Основна

Сучасна українська літературна мова : Підручник. За ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид., стер. Київ : Вища шк., 2009. 430 с.

Додаткова

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.

2. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-е видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 328 с.

Довідкова

1. Полюга Л. М. Морфемний словник. Київ, 2009. 554 с.

2. Русанівський В. М. та ін. Українська мова : Енциклопедія. Київ, 2004. 824 с. http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm

Лабораторна робота № 4

(*4 год.*)

ТЕМА: СИНТАКСИЧНИЙ РОЗБІР МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Мета: поглибити теоретичні знання із синтаксису сучасної української літературної мови, розвивати вміння застосовувати теоретичні знання на практиці, закріпити й посилити практичні навички синтаксичного аналізу словосполучень і різних типів речень, формувати комунікативні вміння і навички, культуру усного і писемного мовлення.

Ключові поняття: *синтаксичний розбір*, *словосполучення*, *синтаксичні зв'язки*, *предикативність*, *головні члени речення*, *односкладне речення*, *складне речення*, *складносурядне речення*, *складнопідрядне речення*, *безсполучникове складне речення*.

Очікувані результати

Після успішного виконання лабораторної роботи здобувач вищої освіти сформує такі компетенції:

1. Здійснивши повний синтаксичний розбір словосполучень, класифікує їх за типом зв'язку, будовою, морфологічним вираженням опорного компонента та семантико-синтаксичними відношеннями.

2. Проаналізувавши прості речення, визначає типи односкладних речень і охарактеризовує засоби вираження їхніх головних членів.

3. Виконавши повний синтаксичний аналіз складносурядних, складнопідрядних і безсполучникових складних речень, демонструє уміння:

- виокремлювати граматичні основи та засоби зв’язку;
- диференціювати семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами;
- накреслювати структурні схеми різних типів складних речень;
- обґрунтовувати пунктуаційне оформлення.

4. Поглибивши знання із синтаксису, використовує професійну термінологію для чіткого та науково обґрунтованого опису синтаксичних структур.

Теоретичний коментар

Синтаксичний розбір є найвищим рівнем лінгвістичного аналізу, вимагає інтегрованих знань із морфології, лексики та синтаксису. Виконавши цей комплексний аналіз, здобувач підтвердить свою професійну філологічну підготовку.

Розбір словосполучення (завдання 1). Це завдання акцентує увагу на системному характері словосполучення як базової структурної одиниці. Ключовим моментом є чітке розмежування підрядних типів зв’язку (узгодження, керування, прилягання), врахування морфологічного вираження головного слова та семантику. Виокремивши всі словосполучення із тексту, здобувач практично застосовує критерії синтаксичної зв’язності.

Розбір односкладних речень і головних членів (завдання 2). Це завдання зосереджене на категорії предикативності. Важливо не

лише визначити різновид односкладного речення (означено-особове, неозначено-особове, узагальнено-особове, безособове, інфінітивне, номінативне), але й охарактеризувати морфологічні засоби вираження головного члена, проявивши знання граматичних категорій дієслова та іменника.

Розбір складних речень (завдання 3, 4, 5). Це – кульмінація лабораторної роботи, що охоплює три основні типи синтаксичного зв'язку:

- ССР (завдання 3). Вимагає розмежування типів сурядних відношень (єднальні, зіставно-протиставні, розділові, градаційні), зваживши на сполучні засоби та структурні особливості (відкрита / закрита структура);
- СПР (завдання 4). Ключовим є визначення питання від головної до підрядної частини, типу структури (розчленованої / нерозчленованої) і семантичного різновиду (з'ясувальне, означальне, причинове, часу тощо);
- БСР (завдання 5). Складність полягає у встановленні семантико-синтаксичних відношень (одночасність, послідовність, причина, наслідок, пояснення), що виражено лише інтонацією та змістом, обґрунтування вживання відповідного розділового знака.

Опанувавши синтаксичний розбір, здобувач досягає рівня, що дозволяє йому вільно оперувати складними синтаксичними структурами у власній професійній діяльності.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

Оцінювання здійснено за критерієм повноти, точності та систематичності синтаксичного аналізу для засвідчення глибоких знань синтаксичних категорій.

№ з/п	Критерій	Зміст оцінювання	Макс. бал
1.	Аналіз словосполучень (Завд. 1)	Повне, безпомилкове виписування та вичерпний розбір усіх словосполучень за 6-ма пунктами схеми	0,5
2.	Аналіз головних членів і односкладних речень (Завд. 2)	Коректне визначення різновидів односкладних речень. Точна характеристика головних членів речення і засобів їхнього вираження у всіх прикладах	0,3
3.	Аналіз ССР (Завд. 3)	Бездоганне виконання повного синтаксичного розбору ССР (усі 9 пунктів схеми), із обов'язковим кресленням структурних схем	0,4
4.	Аналіз СПР (Завд. 4)	Точний синтаксичний розбір СПР (усі 9 пунктів схеми), правильність постановки питання та визначення типу підрядності	0,4
5.	Аналіз БСР (Завд. 5)	Вичерпний розбір БСР (усі 8 пунктів схеми), включно з аргументацією пунктуації та креслення схем	0,4
		УСЬОГО балів	**2,0**

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник. За ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид., стер. Київ : Вища шк., 2009. 430 с.

Додаткова

1. Дуденко О. В. Синтаксис української мови: практикум : навч. посіб. / О. В. Дуденко; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т

імені Павла Тичини. Вид. 3-тє, допов. і переробл. Умань : «Візаві», 2024. 116 с.

2. Мойсієнко А. К. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого речення. Київ : ПП Я. Січовик, 2006. 240 с.

3. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2013. 238 с.

4. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

Лабораторна робота № 5
(*2 год.*)

ТЕМА: ОРФОГРАФІЧНИЙ РОЗБІР СЛОВА

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти глибоке розуміння процедури орфографічного розбору слова як аналітичної операції, що передбачає виявлення орфограм, пояснення правопису та застосування нормативної орфографічної практики; розвинути навички самостійного аналізу орфографічних явищ у слові та

Ключові поняття: *орфограма*, *орфографічний розбір*, *правописна норма*, *повний / частковий орфографічний розбір*, *рефлексія правопису*.

Очікувані результати. Після виконання лабораторної роботи студент зможе: ідентифікувати у слові одну або кілька орфограм, що потребують пояснення; застосувати нормативне правило правопису до кожної виявленої орфограми та аргументовано пояснити вибір написання; провести орфографічний розбір слова (частковий або повний) із дотриманням структурованої процедури; демонструвати навички академічного письма та правильного оформлення мовного аналізу (логічність викладу, термінологічна точність, грамотність).

Теоретичний коментар

Орфографічний розбір виступає як важливий методичний прийом у навчанні української літературної мови, спрямований на підвищення усвідомленості правопису. Згідно з методиками, він передбачає: виявлення орфограми або орфограм у слові; співвіднесення кожної орфограми з відповідним правилом правопису та його формулювання; графічне позначення орфограми у слові та пояснення її вибору.

Процедура орфографічного розбору може бути диференційована за ступенем глибини – від часткового (одна орфограма) до повного (усі орфограми в слові). При цьому важливо враховувати морфологічні, фонетичні й семантичні умови, які впливають на вибір правопису. Завдання орфографічного розбору має не лише вправляти у написанні, але й розвивати здатність до самостійного мовного аналізу, що є аспектом мовної компетентності.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

№	Критерій	Зміст оцінюваного показник	Макс.

з/п			бал
1.	Правильність і повнота виконання орфографічного розбору	Ідентифікація орфограми / орфограм, застосування правил правопису, аргументоване пояснення вибору написання	1,0
2.	Академічна якість виконання	Чіткість викладу, логічна структура розбору, коректне використання термінології, грамотність мовлення, акуратність оформлення	1,0
		УСЬОГО балів	**2,0**

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник. За ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид., стер. Київ : Вища шк., 2009. 430 с.

Додаткова

1. Сучасна українська літературна мова: навчально-методичний посібник для дистанційного навчання / автори-укладачі І. С. Гонца, В. В. Розгон. Умань : Візаві, 2018. 338 с.

2. Сучасна українська літературна мова: підручник. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. / За ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.

3. Український правопис. Київ : Наук. думка. 2003. 236 с.

Довідкова

1. Головащук С. І. Складні випадки наголошення : словник-довідник. Київ, 1995. 191 с.

3. Головащук С. І. Словник наголосів. Київ, 2003. 319 с.

4. Орфографічний словник української мови / уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак та ін. Київ, 1999. 989 с.

5. Полюга Л. М. Словник українських морфем. Вид. 2-ге. Львів : Світ, 2001. 446 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001996; https://www.twirpx.com/file/239544/

1. Русанівський В. М. та ін. Українська мова : Енциклопедія. Київ, 2004. 824 с. http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm

Завдання 1. Запишіть слова правильно. Визначте орфограми та аргументовано поясніть вибір написання згідно з чинним «Українським правописом».

Дидактична мета: сформувати вміння здійснювати орфографічний розбір слів із різними типами орфограм (уживання префіксів, апострофа, сполучних голосних, подвоєнь, іншомовних елементів).

Методичний коментар

Орфографічна грамотність є фундаментальною складовою мовної компетентності майбутнього філолога. Завдання спрямоване на формування здатності аналізувати й аргументовано пояснювати вибір написання слів відповідно до чинних норм «Українського правопису». Студент повинен уміти визначати тип орфограми, виявляти морфемну структуру слова, розпізнавати позиційні чергування звуків, з’ясовувати функції афіксів, а також ураховувати семантичні та етимологічні чинники написання.

Завдання передбачає роботу з різними *групами орфограм*: правопис префіксів (при-, пре-, пра-, роз-, без-, з-); уживання апострофа після губних перед я, ю, є, ї; написання іншомовних слів

і буквосполучень (бю-, пю-, фю-, йо-, є-, ін.); уживання сполучних голосних у складних словах (о, е); уживання дефіса й написання складних слів разом або окремо; подвоєння та подовження приголосних; особливості написання префіксів перед глухими та дзвінкими приголосними.

Орфографічний розбір вимагає не лише формального визначення орфограм, а й науково вмотивованого пояснення кожного написання. Важливо продемонструвати розуміння системності українського правопису як мовної норми, що ґрунтується на фонетико-морфологічних закономірностях.

Методичні рекомендації

1. Ознайомтесь із відповідними розділами правопису (розділи II–IV, VI, VII «Українського правопису»), зокрема з правилами: § 65–67 (правопис іншомовних слів); § 87 (уживання апострофа); § 89–94 (написання префіксів пре-, при-, пра-); § 95–96 (подвоєння й подовження приголосних); § 109–112 (написання складних слів).

2. Здійсніть морфемний аналіз кожного слова, щоб правильно ідентифікувати префікси, корені, суфікси та закінчення. Це допоможе обґрунтувати орфограму.

3. Аргументуйте вибір написання, зосередившись на конкретному правилі правопису. Пояснення має містити не лише констатацію факту, а й лінгвістичне тлумачення (наприклад: «Префікс *пре-* уживається для вираження найвищої міри ознаки, тому *прегарний*»).

4. Звертайте увагу на контекст уживання слова – деякі орфограми потребують урахування етимології (наприклад: *бюро*, *інтерв'ю*, *п'єдестал*).

5. Уникайте механічного запам'ятовування. Розбір має бути аналітичним і доказовим – із чітким поясненням вибору кожного написання.

6. Для систематизації роботи рекомендовано користуватися таблицею орфограм, де вказано тип, приклади, правописне правило та коментар.

7. Перевіряйте результати за академічними словниками НАН України, а також електронними ресурсами: slovnyk.ua, mova.info, Правопис-2019 (онлайн).

8. Під час оформлення роботи дотримуйтеся академічного стилю мовлення, уникайте просторічних або побутових пояснень.

В-1. Пр..гіркий, пр..мудритись, пр..добрий, …кріпити, …цементувати, пі…класти, р..юкзак, б..юро, прем..єр, комп..ютер.

В-2. Пр..добритись, пр..мудрий, пр..гарний, бе…силля, …чинити, …формувати, інтерв..ю, б..юджет, ател..є, міл..ярд.

В-3. Пр..писати, пр..слівник, пр..губити, спіл...нота, робит...ся, стан...те, п..єдестал, прем..єра, міл...йонер, ін..єкція.

В-4. Пр..варити, пр..казати, пр..будова, т...мяний, пишеш..., учител...ці, б..ювар, грав..юра, бар..єр, кон..юнктура.

В-5. Пр..міський, пр..смерки, пр..порошений, с...огодні, власниц...кий, різ...бяр..., м..юзикл, б..юст, п..юре, б..юджет.

В-6. Пр..дніпров'я, Пр..дністров'я, Пр..азов'я, ган...ба, швец..., тон...ший, ф..юзеляж, манік..юр, цв..ях, к..ювет.

В-7. Пр..балтика, пр..голомшити, пр..меншити, різ...блений, пот...мянілий, донец..кий, п..юпітр, ад..ютант, інтер..єр, барел..єф.

В-8. Пр..звище, пр..звисько, пр..рва, бе..батченко, бе..тактний, бе..щасний, пів/вірш, зерно/елеватор, торф/сирець, торфо/видобування.

В-9. Пр..красити, прогр..міти, пр..летіти, бе..доганний, бе..доріжжя, бе..думний, фазо/індикатор, міні/спідниця, Івано/Франківськ, право/порушення.

В-10. Пр..крутити, пр..сісти, пр..гірок, бе..головий, бе..верхній, бе..грамотний, з діда/прадіда, кінець/кінцем, день/другий, повік/віки.

В-11. Пр..трусити, ..кип'ятити, ..писати, ро..клад, бе..шумний, бе..ідейний, вербо/ліз, 100/річниця, сто/річчя, дизель/мотор.

В-12. Ро..подільний, ро..хлюпати, ро..фасувати, ..тверджувати, ..гортати, ..мокнути, лужно/кислотний, лимонно/ жовтий, лимонно/ кислий, на/пам'ять, по/правді, де/далі, аби/як.

В-13. Ро..сердитися, ро..печений, ро..бризкати, ..бігати, ..казати, ..кам'яніти, десь/то, просто/таки, кінець/кінцем, казна/куди.

В-14. Ро..вести, ро..вантажити, ро..летітися, ..причинити, ..проектований, ..фотографувати, що/місяця, в/гору, під/гору, на/видноті.

В-15. Ро..сада, ро..броїти, ро..кладка, ..почити, ..цідити, ..гнути, через/те/що, в/міру/того/як, незважаючи/на/ те/що, про/те.

Завдання 2. Від поданих слів утворіть фемінітиви.

Дидактична мета: сформувати в студентів системне уявлення про морфолого-словотвірні механізми творення фемінітивів у сучасній українській мові; розвивати вмінь застосовувати морфологічні моделі словотворення у практиці мовлення; виховувати чуття мовної норми, толерантності та мовної рівності.

Завдання спрямоване на поглиблення розуміння гендерно маркованих назв осіб, особливостей їх нормативного статусу та соціолінгвістичного функціонування в сучасному українському комунікативному просторі.

Методичний коментар

Проблема творення та вживання фемінітивів є однією з найбільш актуальних у сучасному українському мовознавстві, що зумовлено активізацією процесів мовного оновлення та демократизації мовної системи. Фемінітиви виконують функцію позначення жіночої статі у професійних, соціальних і родових найменуваннях, водночас реалізують принципи рівноправності та мовної етики.

У словотвірному плані фемінітиви утворюють здебільшого суфіксальним способом (-к-а, -иц-я, -ин-я, -ш-а, -ес-а, -к-а /-чк-а, -йк-а), рідше – аналітичними чи морфолого-семантичними засобами. Важливо враховувати: історичну продуктивність певних суфіксів; узус сучасного мовлення (зокрема, рекомендації «Українського

правопису»); відмінності між нормативними, стилістично маркованими й розмовними формами; соціолінгвістичні чинники вживання (офіційно-діловий, публіцистичний, побутовий стилі).

Для успішного виконання завдання студент має розпізнати тип основи (твердий / м'який приголосний, закінчення), дібрати відповідний словотвірний суфікс, а також оцінити утворене слово з погляду норми, уживаності та естетичної доцільності.

Методичні рекомендації

1. Ознайомтеся з теоретичними положеннями про творення назв осіб за статтю (словотвірні типи, афіксальні моделі, морфонологічні особливості).

2. При творенні фемінітивів орієнтуйтеся на норми сучасного українського словотвору, зафіксовані у працях О. Тищенка, Л. Масенко, Л. Скрипник, І. Кочан.

3. Визначте, які з утворених фемінітивів є нормативними, рекомендованими до вживання, а які мають розмовне або оказіональне забарвлення.

4. За бажанням – проілюструйте кожен фемінітив прикладом контексту вживання.

В-1. Керівник, директор, учитель, вихователь, артист, перукар.

В-2. Професор, верстальник, абітурієнт, завідувач, здобувач, агроном.

В-3. Автор, депутат, лауреат, доповідач, мер.

В-4. Дизайнер, директор, доцент, лідер, прем'єр, редактор.

В-5. Виконавець, переможець, співак, студент, учитель, фігурист.

В-6. Підприємець, посадовець, службовець, виборець, плавець, фахівець.

В-7. Майстер, філолог, бойко, лемко, барон, диякон.

В-8. Репортер, аудитор, член, інспектор, видавець, клоун.

В-9. Лікар, продавець, професор, посол, друкар, кравець, нотаріус.

В–10. Завідувач, менеджер, директор, доповідач, редактор, столяр.

В-11. Освітянин, однодумець, госпітальєр, бранець, бізнесмен, боєць.

В-12. Бігун, безлюдник, заступник, знавець, зв'язковий, кадровик.

В-13. Колега, коректор, краєзнавець, критик, кулінар, уролог.

В-14. Убивця, урядовець, лауреат, літературознавець, ловець, логопед.

В-15. Лікар, самітник, староста, соціолог, синоптик, менеджер.

Завдання 3. Із художних текстів випишіть 20 речень. Виконайте орфографічний розбір іменників за схемою.

Дидактична мета: поглибити орфографічну компетентність студентів-філологів шляхом системного аналізу графічних, морфологічних, фонетичних та етимологічних аспектів написання слів у структурі художнього тексту; розвинути вміння виявляти орфограми різних типів, класифікувати їх за принципами

українського правопису, аргументовано обґрунтовувати написання з урахуванням фонетико-графічних і морфемно-семантичних чинників; забезпечити здатність здійснювати аналітико-синтетичну діяльність на рівні орфографічного аналізу слова, застосовувати сучасні орфографічні норми та лінгводидактичні підходи до осмислення правопису як системного явища.

Методичний коментар

Виконання цього завдання передбачає інтеграцію знань із розділів «Орфографія», «Фонетика і графіка», «Будова слова і словотвір». Студент має усвідомити, що орфографічна норма – це не механічне запам’ятовування правил, а результат закономірних співвідношень між звуковою, морфемною і семантичною структурами слова.

У ході роботи студент відбирає речення з художнього тексту (українських авторів), у яких представлені різні типи орфограм (написання префіксів, суфіксів, великої літери, апострофа, м’якого знака, подвоєних приголосних, іншомовних елементів, складноскорочених слів тощо).

Таке завдання сприяє формуванню системного мислення, уміння працювати з текстом як із цілісним мовним феноменом і виявляти глибинні механізми реалізації орфографічних закономірностей у контексті авторського мовлення.

Методичні рекомендації

1. Для добору матеріалу використовуйте тексти української художньої літератури XIX – XXI століть (твори І. Нечуя-

Левицького, М. Коцюбинського, В. Стуса, Л. Костенко, О. Гончара, В. Шкляра, М. Матіос тощо).

2. Речення повинні містити слова з орфограмами різних типів (не менше 10 різновидів).

3. У процесі аналізу посилайтеся на конкретні пункти «Українського правопису» або на орфографічний словник НАН України.

4. Чітко вказуйте обґрунтування написання, підкріплюйте його теоретичними аргументами.

5. Особливу увагу приділяйте етимологічно зумовленим написанням і правопису іншомовних елементів, зважайте на тенденції адаптації лексики до норм української мови.

6. Оформлюйте роботу у вигляді таблиці або аналітичного списку (по одному прикладу з поясненням для кожної орфограми).

Схема орфографічного розбору

1. Запишіть слово орфографічно.

2. Виділіть орфограму і визначте її тип (*буквена / небуквена*).

3. Поясніть написання і встановіть орфографічне правило.

4. З'ясуйте принцип орфографії (*фонематичний, морфологічний, історичний, смисловий*).

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. http://velyka-chy-mala-litera.wikidot.com/
2. http://rodovyi-vidminok.wikidot.com/
3. http://www.madslinger.com/mova/pravopys-2007/
4. http://slovopedia.org.ua/35/53392-0.html
5. http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm
6. http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/
7. http://litton.org.ua/orfografiya/xochu-buti-gramotnim
8. http://osvita.ua
9. http://www.mova.info
10. Блог «Центр культури української мови» Київського університету імені Бориса Грінченка. URL: http://centrkum.blogspot.com/
11. Офіційний сайт української мови. URL: https://ukrainskamova.com/publ/chinnij_pravopis/sintaksis_i_punktuacija/7
12. Сайт електронної бібліотеки «Україніка» НАН України. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgibin/UA/elib.exe.
13. Сайт Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. URL: http://www.inmo.org.ua/library.html.
14. Сайт Інституту української мови НАН України. URL: http://www.nas.gov.ua.
15. Тезаурус з комп'ютерної лексикографії. URL: http://www.mova.info/Page3.aspx?l1=188&vocid=1.
16. Тезаурус з лінгвістичної термінології. URL: http://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68.
17. Українська мова. Енциклопедія. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/